

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

S druge strane rijeke

Nikolina Kulidžan

Prije rata se tek po imenima prepoznavala nacionalna pripadnost u mom rodnom gradu a sada je dovoljno pogledati na kojoj strani rijeke neko živi. Na istočnoj strani su Bošnjaci a na zapadnoj Hrvati. Moj rodni Mostar je rascijepljen k'o prezreo nar. Srba, koji su prije rata činili jednu četvrtinu ukupnog stanovništva, gotovo da više i nema.

„Vratio se za sat-dva,“ kažem strini dok se spuštam niz strme stepenice.

„Pazi se“, uzjem iza sebe njen zabrinuti glas. Ona bi najradije da joj ja povjerujem na riječ kada mi kaže da je Neretva zagađena, i da nije više ona rijeka koje se ja sjećam. Ja to ne mogu. Danas mi je posljednji dan u Mostaru nakon osmogodišnjeg odsustva, i odlazak na Neretvu mi je vrhunac maštanja kojim sam se godinama hranila.

Prohujale godine rata su učinile svoje, i naše porodično imanje, koje se nekada sastojalo od niza solidnih kuća, plodnih bašta i prijatnih avlija, je sada porušeno i napušteno. Na putu ka rijeci, prođoh kroz dvorište, pored bakine i djedove kuće koja je sada samo zidina u kojoj raste korov. U kući tatinog mlađeg brata živi neka druga porodica. Sve se promijenilo. Samo su stabla smokve i trešnje ista kao i prije rata, spremna da podare svoje slatke plodove.

Zgrade u naselju su oronule. Dole, ispod željezničke pruge, Žigina livada, gdje sam kao dijete provodila sate i sate gledajući djeca kako igraju fudbal i uzaludno pokušavaju izvesti neke jednostavne gimnastičke figure, sada je tiha i pusta. Prođoh cestu i uputih se ka rijeci nekad mi dobro poznatom stazicom. Osjećam se kao da mjesečarim.

Moj rodni grad je bio moja prva prava ljubav. Miris lipe i pečenih kestena, šum rijeke i dodir toplog mediteranskog povjetarca su se urezali u moja čula i dali mi osjećaj identiteta. A kada je moja porodica napustila Mostar u proljeće 1992-ge godine, tik prije nego što su sazrele prve trešnje, po prvi put mi je slomljeno srce.

Rat je stigao u Mostar 3. aprila. Cisterna od trideset tona eksplodirala je na ulici tačno preko puta moje zgrade i uništila cijelu njenu zapadnu stranu. Moj brat se poslije šalio kako je eksplozija naš trosoban stan sa jednim balkonom, pretvorila u jednosoban stan sa tri balkona. Ubrzo nakon toga smo napustili Mostar.

Prvih nekoliko mjeseci nakon našeg odlaska, dok smo se, gonjeni ratom, selili iz jednog mjesta u drugo, ja sam pisala duga pisma svojim prijateljima o tome kako željno iščekujem naš ponovni susret. Bila sam ubjeđena da gluposti koje su odrasli zakuhali sigurno neće trajati još dugo. A kada

se nakon nekoliko mjeseci moja porodica skrasila u Beogradu, vešinu svog vremena u našem skućenom prebivalištu, sam počela provoditi zabarikadirana izmažu ormara i zida, pretažu i svoj gnjev u hiljade riječi, koje su se uvijek svodile na istu ideju: Radije bih umrla nego živjela bilo gdje osim u Mostaru.

U toku tih prvih nekoliko godina takođe sam na sebe preuzela zadatak da svojim domaćinima u Beogradu u detalje objasnim kako je to sve njihova prestonica inferiorna u odnosu na moj rodni grad. Kad sam malo poodrasla, promijenila sam strategiju: počela sam se pogažati sa nevidljivim silama koje su ošigledno upravljale mojim životom. Ako mi dozvole da još samo jednom vidim svoj Mostar, ja žu bez pogovora pristati da do kraja života budem uzoran građanin. Kako su godine prolazile tako se i moj gnjev stišavao. Postepeno, a da to sama nisam ni primjetila, iz izbjeglice sam se pretvorila u običnu beogradsku tinejdžerku. A kada sam sa osamnaest godina došla u Ameriku da tu završim posljednji razred srednje škole, ono što mi je nedostajalo su bile žurke velegrada a ne moj ljupki ali mali rodni grad. Pa ipak, u ljeto 2000. godine, kada sam se po prvi put vraćala na Balkan, ništa me nije moglo spriječiti u mojoj odluci da posjetim Mostar.

Konačno ugledah Neretvu, prelijepu rijeku mog djetinjstva. I dalje je zelena poput smaragda i okupana beskrajnom svjetlošću. Upravo sam tu, skočivši sa stijene koja se mnogim dječacima činila previsokom, po prvi put osjetila samopoštovanje. Tu sam, preplivavši rijeku dok tata nije gledao, po prvi put isprobala svoju hrabrost.

Kao što je strina i predviđjela, obale su puste, ali, suprotno njenim upozorenjima, voda je kristalno čista. Sa uske pješćane plaže, uputim se uz rijeku, zalazeći dublje u kanjon. Dok preskačem s kamena na kamen, moji se tabani raduju dodiru toplih stijena. Napokon nalazim ono što sam tražila: prikriveno mjesto na ivici blistave rijeke. Prostrijeh peškir i ispružih se prepuštajući se suncu i prijatnoj toploti. A kada svjetlucava voda postade isuviše primamljiva, odložih knjigu i odoh do ivice stijene. Pokvasim lice i ramena, onako kako je to tata uvijek radio. Hladne kapi vode cure mi niz leđa. Na trenutak zadrhtim, izbrojim do tri i skočim. Kada otvorim oči pod vodom, ugledam čitavu dugu boja; od tamnog bora, preko svjetlucavog smaragda, do dubokog žada. Sa svakim zamahom plovim dalje kroz tu eksploziju boja. U Neretvi se zapravo i ne može plivati. U njoj se samo borite sa strujom dok možete podnijeti hladnoću vode, a kad vam tjelo počne trnuti, vratite se na obalu osvježeni i pobjedonosni.

Tek što sam izašla iz vode i sjela na peškir, do mene dopriješe glasovi. Okrenuh se i ugledah grupicu dječaka kako se jedan po jedan pojavljuju iza stijene. Na trenutak me prožme blago nezadovoljstvo što će njihovo prisustvo uznemiriti tišinu i spokojstvo ovog mjesta ali nezadovoljstvo ubrzo prođe. Drago mi je da vidim da oni koji ovdje žive nisu potpuno zaboravili ovu oazu.

Nakon nekoliko trenutaka uzajamnog proučavanja, obrati mi se najodvažniji među dječacima: „Odakle si ti?“ upita.

Pretpostavlja – vjerovatno ispravno – da nijedna normalna mještanka ne bi na rijeku došla sama.

„Odavde“ kažem mu, mada znam da moj odgovor neće zadovoljiti njegovu znatiželju.

„Dobro, ali gdje sad živiš?“ Dječak je sigurno upoznat sa pticama selicama koje se samo ljeti vraćaju u svoja nekadašnja gnijezda. Nakon što odgovorih na sva njihova pitanja, dođe red na mane da njih ispitujem. Za razliku od moje, njihove porodice su ostale tu za vrijeme rata, i dok se ja sjećam kestenja, lipa, i starog mosta, oni se sjećaju smrti, razaranja i podjela.

„Jesi li bila na drugoj strani?“ vo?a me?u dje?acima me upita, kada na trenutak svi za?utasmo.

Klimnem glavom. Podjela grada se o?igledno ne odnosi na nas „strance.“

„I?“, O?i mu zasvjetlucaše, „Kako je tamo?“ Pun je o?ekivanja kao da je sa druge strane rijeke neka egzoti?na zemlja, gdje iz slavina te?e ?okolada.

„Isto k'o i ovdje“, slažem mu, „Samo što oni nemaju stari grad.“

Istina je zapravo da je hrvatska strana mnogo dalje dogurala na putu poslijeratne izgradnje. Ali uprkos svim znacima prosperiteta, bez starog grada i mosta, koji ga je nekad krasio, Mostar teško da je Mostar.

„Je l' istina da tamo imaju karaoke?“ pita jedan od dje?aka.

Samo klimnem glavom i posmatram ih dok razmjenjuju zavidljive poglede.

„Zašto ne odete i vidite sami? Samo pre?ete most. Ne piše vam na ?elu gdje živite.“

Na tu ideju oni se samo nasmijaše. „Luda strankinja,“ vjerovatno u sebi misle. Pozdraviše me i nastaviše uzvodno.

Bila sam spremna da u Mostaru vidim ruševine—ku?a moje bake i djeda je sada samo kostur bez krova, zgrade preko puta stare gradske gimnazije su izrešetane kao da su obi?ne papirne mete, a parkovi su pretvoreni u groblja. Ono na šta nisam bila spremna i što me je potreslo više od svih ruševina je tvrdoglava upornost ljudi u uvjerenju da je pomirenje nemogu?e.

Strina Jasna i striko Ne?o su se tek nedavno vratili u Mostar iz Njema?ke gdje su od 1993. godine živjeli kao izbjeglice. Oni su etni?ki miješan par: on Srbin, a ona Bošnjakinja. Kada su u svom stanu na zapadnoj obali zatekli hrvatsku porodicu, prešli su na isto?nu obalu u ku?u mog drugog strica ?ija je porodica odlu?ila ostati u Crnoj Gori. Striko Ne?o i strina Jasna su u?inili sve da, za svoju posjetu, nabace veseo izraz lica, ali prikriti spoznaju da je sada Mostar slomljen grad, ipak nisu mogli.

Baš kad se ponovo udubih u ?itanje, ponovo me prekide muški glas.

„Kakva je voda gospo?ice?“

Podignem pogled sa knjige i vidim dva visoka muškarca kako se namještaju na stijeni s druge strane rijeke.

„Jeste li ve? plivali?“

Umjesto da mi bude ?udna, stran?eva formalnost mi je simpatična.

„Nikad bolja“, odgovorih mu.

„Onda mora da je stvarno dobra.“

Upravo kad sam htjela da nastavim ?itati, stranac se ponovo oglasi „Jeste li vi odavde?“

„Bila nekad.“

„A sada?“

Rekoh mu da živim u Americi, ispuštaju?i onaj dio o šest godina u Srbiji. On re?e da živi u Amsterdamu. Nastavismo se dovikivati preko rijeke dok on ne predloži da dopliva na moju stranu. Sko?i u vodu i sa nekliko ravnornjernih i snažnih zamaha prepliva rijeku. Predamnom se pojavi visok, plavokos momak, okruglog lica. Kapljice vode mu se cijede niz ramena .

„A kako se vi zovete?“, upita uz vragolast osmjeh.

U ovoj polomljenoj zemlji ime je više od obi?nog biografskog podatka. Imena su ta koja nas dijele u tabore. Razlike koje nam se ne vide na licima ili u boji kože nalaze se u imenima. Nasmijah se. “Znam te puško kad si pištolj bila,“ moj pogled mu kaže.

„Ja sam Nikolina. A vi?“ Prihvatam njegovu igru persiranja.

„Ja sam Denis.“

Strana imena poput naših su teža za protuma?iti. Ali sa imenom kao što je Denis, prili?no sam sigurna da nije Srbin. Obzirom da je došao sa zapadne strane mogu da predpostavim da je Hrvat. Ipak, odlu?ujem se na sljede?i korak:

„A kako se vi prezivate Denise?“

„Keler“, on odgovara sa smješkom. „Je li vam to nešto govori?“

„Možda“, kažem mada njegovo prezime niti potvr?uje niti pobija moju sumnju.

„A kako se vi prezivate?“

„Kulidžan. Je li vama to nešto govori?“ Moje ina?e neobi?no prezime je u Mostaru sasvim uobi?ajeno. Svi Kulidžani su rodom iz ovog kraja, i svi su Srbi.

Denis se nasmija širokim, toplim osmjehom. „Samo najbolje.“

Iako me je Denis definitivno šarmirao, nisam potpuno zaboravila svoje druge obaveze. „Drago mi je da smo se upoznali,“ kažem, „ali ja bih sada trebala krenuti. Ovo mi je zadnji dan ovdje, a obe?ala sam mami da ?u posjetiti bakin i dedin grob.“

„Ih sada! Pa ne?e groblje pobje?i!“

Nije da nije upravo, pomislih i, umjesto da krenem, pozvah Denisa da mi se pridruži na peškiru. Ubrzo utvrdismo da Denis jeste Hrvat a zatim nastavismo razgovor o drugim stvarima. Ustanovili smo i to da je onog sudbonosnog petka, u aprilu 1992., u pet i dvadeset, dok sam se ja vra?ala iz osnovne škole, Denis kao brucš putovao iz Sarajeva u Mostar da provede vikend sa djevojkom. Saznala sam i to da je po zanimanju arhitekta a u duši umjetnik, i koje knjige voli, i koju muziku sluša. Kada ponovo spomenuh da bih trbala krenuti, Denis mi po?ne pokazivati kako sa jednom travkom može uhvatiti guštera. Kada se kona?no dogovorimo gdje ?emo se na?i to ve?e, skoro ve? i jeste ve?e.

Kada se pojavim na vratima, strina je ve? na ivici nervnog sloma.

„Pa dijete moje, samo što nisam pozvala policiju da te traži.“

„Izvini strina“, ka?em što sla?e mogu.

Uz ve?eru, ispri?am strini Jasni o svom novom poznanstvu.

„Keler“, strina ponavi zamnom dok joj se o?i ?ire. „Pa to mora da je Jagodin i Slavkov mali. O Bo?e! Sje?am se Jagode k'o da sam je ju?e vidjela.“

Zbog sje?anja na stara vremena strina zaboravi da sam joj umalo zadala sr?ani udar.

„I? Šta radi mali Keler?“

Prije rata, gusta mre?a porodica i prijatelja nas je sve dr?ala ukorijenjenim. Malo je ljudi napuštalo Mostar, a jo? manje ih je dolazilo sa strane. U to vrijeme, bilo je te?ko na?i dvoje ljudi koji nisu imali uzajamnog poznanika. A sada je Mostar kao ?oljica promije?ane turske kafe: uzburkan i blatnjav. Osim podjele na istok i zapad, tu je i podjela na one koje su tu ro?eni i prido?lice. Dobro je što je Denis odavde. Da je moj novi prijatelj od onih koji su nedavno „?ljegli s planine“, strina mi ne bi tek tako oprostila.

Dogovorili smo se da se na?emo kod improvizovanog vise?eg mosta koji je trenutno jedina veza izme?u starog grada i zapadne strane. Za razliku od Hrvata koje znam a koji nikad nisu oti?li iz Mostara, Denisu ne smeta što se sastajemo na isto?noj obali. Jo? jednom se potvr?uje da se podjela odnosi samo na one koji ?e u Mostaru ostati i nakon što ljetne vru?ine splasnu.

Kada stignoh, Denis me je ve? ?ekao na sred prometne pje?a?ke ulice. Dok mu se pribli?avam, gledam ga kako zavija cigaretu. Kad me ugleda, liznu ivicu rizle, zavr?i motanje i vrati cigaretu nazad u kesicu sa duhanom. Poljubismo se ovla?, kao da smo ve? stari par, i ruku pod ruku, utopismo se u masu ?eta?a.

„Nisam mogao prestati da se smijuljim za ve?erom“, ka?e mi. „Mama me svo vrijeme mjerkala.“

Svrati?mo na pi?e u prepunu ba?tu kafi?a u starom gradu, visoko iznad zamra?ene rijeke. Kada Denis ode do toaleta, ustadoh od stola i primakoh se ogradi. Blagi povjetarac sa rijeke poigrava mi se u kosi. Tu ispred mene je najo?iglednija ratna rana Mostara: praznina, gdje je vi?e od 400 godina stajao Stari most. Ovaj spomenik, koji je nekad bio izvor ponosa za svakog Mostarca i divljenja za svakog turistu, su u 16. stolje?u izgradili osmanlijski arhitekti. Kada je sagra?en, bio je naj?iri jednostruki luk na svijetu. Gdje je most nekad stajao, sada je samo prazan prostor izme?u dvije graciozne bijele kule. Osvjetljene reflektorima, kule stra?arnice se bespomo?no pogledaju. Izgledaju kao u?asnuti roditelji ?ije se dijete odjednom izgubilo u masi.

Sje?am se svog ?oka kada sam jedne novembarske ve?eri 1993. godine na ve?ernjim vijestima u Srbiji vidjela snimak ru?enja mosta. Sa brda ju?no od mosta, hrvatska artiljerija je ga?ala sa savr?enom precizno?u, pretvariv?i u samo nekoliko minuta vi?estoljetni spomenik u ru?evinu i prah koji je progutala rijeka. Mo?da su politi?ari i vojni ?inovnici koji su izdali naredbu mislili da ?e ru?enjem mosta uni?titi muslimanski simbol. Zanimarili su ?injenicu da je most pripadao svim stanovnicima Mostara – Hrvatima i Srbima ni?ta manje nego Bo?njacima – ba? kao što rijeka pripada objema svojim obalama.

Na skeli nizvodno od zapadne kule, suše se veliki komadi bijelog kamenja. Iz rijeke su ga izvadili ronionci volonteri. Kada se most bude rekonstruisao ostaci originalnog mosta će biti upotrebljeni. Pošto sam graciozni bijeli luk vidjela bezbroj puta moj um sada bez problema dopuni sliku.

„Ne brini. Izgradiće oni još stariji“, Denis mi šapne i zagrlji me oko struka.

Da je moj život film, ovo je scena gdje bih pokušala kolutati oči: djevojka se vraća u grad svog djetinjstva, u mjesto za kojim već godinama žezne, da bi onog trenutka kada tamo stigne srela poželjnog muškarca koji joj spusti ruke na bokove i pokušne šaputati na uho. Ali ko sam ja da protivrješim neoriginalnosti života?

„Hoćemo li?“ Pitam, okrenem se, i spustim usne na njegove. Način na koji me drži nije toliko strastven koliko je nježan, kao da sam i ja slomljena kao naš grad.

Otkad sam prije dvije godine napustila Beograd i došla u Ameriku, ni sa kim nisam vodila ljubav. Moj seksualni život u Juti, bio je nepresušan izvor frustracije: uporno sam završavala sa dosljednim kršćanima koji su herojski odolijevali svakom iskušenju. U ovom trenutku ništa mi se ne čini prirodnijim od toga da ja i moj religijom-neopterećeni zemljak vodimo ljubav. Zato kada Denis upita „Jesi li sigurna?“, ja odgovorih „Sasvim.“ Imam samo blijedu ideju o tome ko je Denis – samotnjak, ekscentrik, intelektualac, stidljivi romantičar – ali mu vjerujem. Na kraju krajeva, moja strina poznaje njegovu mamu.

Dugo poslje ležimo zagrljeni. Denis mi priča o kućama koje želi sagraditi, a ja njemu o knjigama koje želim napisati i objaviti, a u slučaju da mi ta zamisao ne upali, o knjižari koju želim otvoriti. Ponoć je odavno prošla kada se sjetih svoje već preplašene strine.

Grad je pust, Denis vozi ulicama koje prepoznajem kao kroz maglu. Kad prećosmo preko nekadašnjeg Titovog mosta, samo jedno skretanje lijevo i pravo je kuća moga strica. Ali Denis ne skrenu lijevo. Pogledah ga, ali on mi samo stavi prst na usta. „Šššš“, kaže. Proćosmo ispod podvožnjaka, a zatim jednom uskom ulicom, penjući se uzbrdo, izaćosmo na magistralu. Shvatih gdje idemo. Samo trenutak zatim, Denis skrenu sa ceste i parkira svog Golfa sa tablicama Evropske unije ispred široke gvozdene kapije srpskog pravoslavnog groblja.

„Neću da ja budem kriv što ti nisi poslušala mamu“, kaže. Dok otvara tešku kapiju dodaje: „Ovo je sagradio moj djed.“ Prije nego što sam ušla u groblje podigoh pogled i primjetih kako se dva crna krila stapaju u graciozni luk. Kapija se uz škripu zatvori za nama.

Groblje je na brdu iznad grada. Nadgrobni spomenici, križovi i statue su obrasli u travu i divlje cvijeće: mostarski pravoslavci nisu više tu da se brinu za svoje mrtve. Hodam ispred Denisa tražeći leju gdje je grob roditelja moje majke. Kad ga nađoh, sjedamo na grobnicu u redu ispod, kao da je klupa. Nikakve me uspomene ne vežu za ove moje pretke. Djed je preminuo šest godina prije mog roćenja, a baka kad su mi bile samo dvije godine. Ali sam puno puta čula da je baka Doma, Hrvatica iz Dalmacije, bila žestoka i tvrdoglava žena. Udala se za mog djeda, veselog Srbina koji je volio prićati priće i koga je zvuk violine često zavodio, protiv volje svojih roditelja. Zavaljeli su se i umnožili.

Denis me privuće bliže, i kroz kosu, njegove usne mi dotakoše vrat. Grad spava ispod nas. Stotine hiljada mrtvih, dva miliona raseljenih, a hrvatski mladić opet može uroniti svoje lice u kosu Srпкиnje i udahnuti cvijetni miris.

Prevod: Maja Pašovi? and Nikolina Kulidžan

This short story first appeared in *The Sun*, Issue 417, September 2010. Republished with permission of the author.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.